

GYERMEKMEGFIGYELÉSI FELADATOK SZEREPE PSZICHOLÓGIAI OKTATÁSUNKBAN

Írta: GERÉB GYÖRGY és TIMÁR ANDRÁSNE

Az előző esztendőben vizsgáltuk a főiskolai hallgatók hivatástudatát, azokat a motivációkat, amelyek a pedagóguspálya választása felé irányították őket. Megállapítottuk, hogy hallgatóink egy része véletlen, mások szülők vagy pedagógusok hatására választottak pályát. A tanárjelöltek jelentős száma azonban már régen készült erre. Pályaválasztását ezért tudatosnak nyilváníthatjuk. A hallgatók hivatástudata tehát főiskolai életük megindulásakor sem egységes. Vizsgálódásaink annak megállapítására irányultak, hogy milyen szerepet játszik a pedagógus hivatástudat kialakulásában a pszichológiai oktatás szerves része, a gyermek lélektani megfigyelése.

Több éve foglalkozunk ezzel a módszertani jellegű kísérlettel. Hallgatóink szigorlatuk előtt beadnak egy-egy dolgozatot, melynek tárgya: egy gyermek lélektani megfigyelése. Már az első félév során megkapják ezt a feladatot, mindkét félévben hospitálásaik, egyéni megfigyeléseik eredményét papírra vetik, külön megfigyelnek egy gyermeket osztályban, munka és játék közben, valamint otthoni körülmények közepette. Általános-, gyermek- és nevelés-lélektani ismereteik birtokában jellemzést készítenek erről a gyermekről. Kíváncsiak voltunk arra, hogy a hallgatók dolgozatai milyen mértékben segítik elő hivatástudatuk fejlődését, és mennyiben tükrözik az elméleti órán tanultakat. Ezek a dolgozatok megítélésünk szerint hasznosaknak bizonyultak,

- a) a hivatástudat fejlődése szempontjából,
- b) egy-egy tanulóval való szorosabb kapcsolat kialakítása miatt,
- c) valamint saját oktatásunk bizonyos fokú ellenőrzése, mintegy tükörben való vizsgálata szempontjából.

a) Ezeknek a dolgozatoknak legelső haszna abban nyilvánult meg, hogy érdeklődést ébresztettek a hallgatókban a gyermek iránt. Erről egy hallgató így ír: „Anélkül, hogy bővebben írnék pályaválasztásomról s a pedagógus pálya szépségeiről, feltétlen ki kell emelnem ennek a dolgozatnak a jelentőségét egy tanárjelölt számára.

A kapott feladat — egy gyermekjellem megismerése — általános- és gyermeklélektani ismereteim első gyakorlati felhasználása, valamint egy tanárjelölt első szárnypróbálgatása egy út elején, amely majd a nevelőmunka állandó, visszatérő problémájához, a gyermek jellemének megismeréséhez vezet.” (14).

* A zárójelbe tett számok a hallgatói dolgozatokra utalnak.

Napról napra láttunk tízpercekben, folyosókon, udvaron egy-egy hallgatót, amit bizalmas kettesben sétál „gyermekével”. A tanulók nem egyszer keresték a hallgatókat egyéni problémáikkal, tanulási nehézségek miatt, elmesélték élményeiket, szoros barátságot köthettek egy-egy növendékkel. Ezzel egyidőben nőtt a hallgatók érdeklődése a pszichológia iránt is, hiszen tudták, hogy a pszichológiában tanultak alapján kell a gyermek-megfigyelési dolgozatukat elkészíteniök. A tanulók által felvetett problémák felkeltették a hallgatók érdeklődését egy-egy pszichológiai tétel iránt.

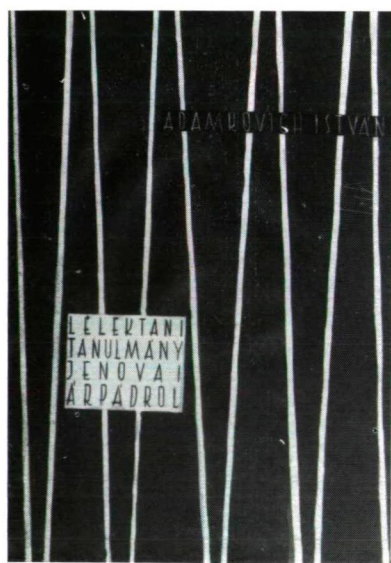
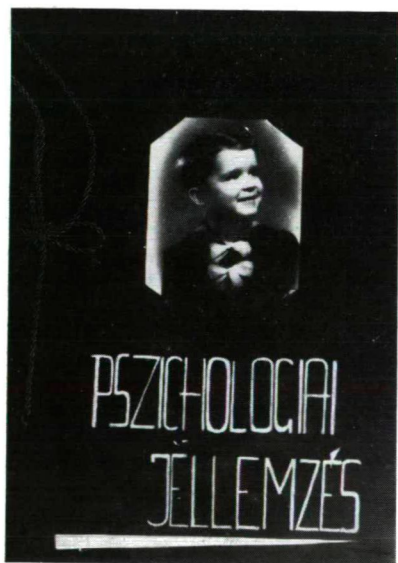
Ennek alátámasztására közöljük néhány hallgató véleményét:

„Ahhoz, hogy a pedagógus jó nevelővé váljék, meg kell ismernie a gyermek lelkivilágát, személyiségét. Ez csak úgy lehetséges, hogy a gyermeket megfigyeljük. Ezért ezt a feladatot igen nagy örömmel fogadtam, mivel szeretnék tőlem telhetően jó pedagógus lenni.” (53). „Mert miről is van szó tulajdonképpen? — Eddig tanult ismereteink olyan irányú rendszerezése és gyakorlatban való alkalmazása, amelynek segítségével egy teljesen ismeretlen 6–14. éves kisgyereket megfigyelhetünk s ezzel mintegy a tanultakat igazoljuk a valóságban.” (272).

„Mint minden jó szakmunkás első feladata a megmunkálandó anyag alapos ismerete, éppúgy a mi építőmunkánk alapja is a sokrétű gyermekismeret kell, hogy legyen.

Minél teljesebben ismerjük a tanulók pszichikai sajátosságait, annál nagyobb a lehetőségünk az eredményes pedagógiai munkára. Sokoldalúan, mélyen meg kell ismerni a gyerekeket, hogy teljesítményüket és viselkedésüket helyesen tudjuk értékelni.” (216).

Ezek a dolgozatok sok esetben hozzájárultak ahhoz, hogy a tanárjelöltek kedvet kapjanak ezen pályához. Jellemzően vall erről az egyik dolgozat írója: „Nehéz és szokatlan feladat ez a jellemzés, különösen nekünk, akik még most

1—2. ábra. Gondosan elkészített dolgozatok borítólapjai

ízlelgetjük a pedagógusi pálya »mesterfogásait« és különösen nekem, akit soha nem érdekelt különösebben egyes emberek jellemvonása, méginkább nem foglalkoztam azzal, hogy miért pontosan ilyen, mi az ami ilyené tette, mi az ok, ami ezt vagy azt a jó, illetve rossz tulajdonságát kialakította. Egyszerűen tudomásul vettem, ilyen a természete — gondoltam, és tovább nem érdekelt.

Mikor megtudtam, hogy lélektani dolgozatot kell írni egy általános iskolai tanulóról, egyszerre érdekesnek találtam, éreztem: nehéz és fáradságos munka lesz, de mégis lesz benne valami nagyszerű.” (5).

A tanárjelöltek mintegy versenyszerűen törekedtek arra, hogy az ő „gyermekük” kiemelkedjék a többi közül. Szoros kapcsolat keletkezett tehát a tanárjelölt és a növendék között. A kiválasztott gyermekeken keresztül közelebbről megismerte az osztályt is, annak problémáit, az osztály társas szerkezetének lélektani sajátosságait. Hiszen a gyermek barátai, esetleg vetélytársai, haragosai szerepeltek nap mint nap ezekben a beszélgetésekben. A gyermek viszonya a tantárgyakhoz, tanárokhoz, az egyes tantárgyak nehézségének oktatáslélektani problémái, a nevelőhatások lélektani kérdései a legtermészetesebb módon tárultak föl a tanárjelöltek előtt. Sok hallgató arról számolt be dolgozatában, hogy éppen ezek a gyermeklélektani megfigyelések döbbsentették rá az elméleti ismeretek hasznára, az önképzés és a továbbképzés szükségességére.

„A lélektan alaposabb elmélyülése, megértése végett azt a gyönyörű feladatot kaptuk, hogy figyelmet végzünk az általános iskola alsó tagozatában. Figyeljük a gyerekek fejlődését, jellemét, viselkedését. A lélektani anyagunk már ehhez útmutatóul szolgál. Célunk az, hogy megismerjük a gyermek különböző lelki tulajdonságait, pajtsáihoz való viszonyát, a szüleikhez való viselkedését. Én nagyon örültem ennek a szép feladatnak, hiszen gyerekekkel való foglalkozás igen szép és nemes feladat, és én mindig szívesen foglalkoztam a gyerekekkel.” (200). „Ez a dolgozat is nagyban hozzásegít ahhoz, hogy alapokat szerezzek a gyerekek pszichés fejlődésének megismerésében. Céloom ezzel a dolgozattal nem csupán az volt, hogy eleget tegyek kötelességemnek, hanem megismerni a kisiskolás korú gyerekek lelki megnyilvánulását. Megismertem gondolkodásukat, képzeletüket, érzelmeiket, játékaikat. Az óralátogatások alatt nemcsak a gyerekeket ismertem meg, hanem bepillantást nyertem a pedagógus igen szép, de azért nem túl könnyű munkájába.” (76).

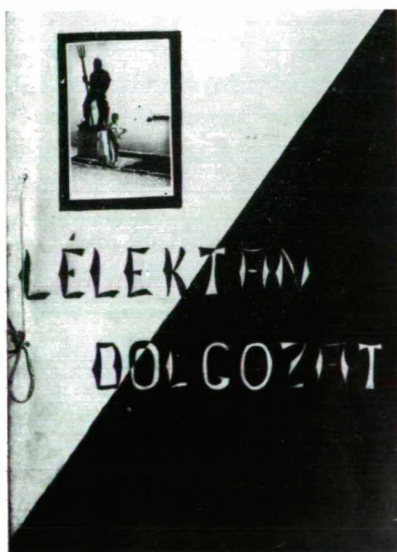
b) A gyerekek is büszkék voltak arra, ha egy-egy tanárjelölttel végigsétálhattak a folyosón, vagy az udvaron, esetleg az utcán. Öntevékenyen elvitték a hallgatók a kis tanulókat moziba, múzeumlátogatásra, sétára, kirándulásra, fényképezték őket, segítettek a gyermekeknek feladataik elvégzésében, részt vettek az úttörő foglalkozásokon stb. A hallgatók is szívesen vállalták ezeket a feladatokat. „Ez itt az én tanár nénim” mondta egyik gyermek a másikkal, és maga a jelölt büszkén könyvelte el dolgozatában egy-egy gyermeknek bizalmas megjegyzését, ragaszkodásának a jelét. A gyermek társat kapott a felnőttben, a felnőtt élő vizsgálati anyagot a gyermekben.

Az egyik jelölt így ír erről dolgozatában: „Édesanyja elmondta, hogy Misi rendszerint beszámolt, miről beszélgetett velem, hova megyünk együtt. Büszke a „jelöltjére”. Egyszer így nyilatkozott jelöltjéről: „Ica néninek hívják az én jelölt nénimet. Nagyon örülök, hogy ő lett az én pótmamám. Olyan jól el tudok beszélgetni vele mindenről. Nem nevet ki, ha megmutatom neki az én tudományos gépemet, amit én csináltam. Mikor eljön hozzánk, játszunk,

dominózunk. Sokat megyünk sétálni is. Ő igazán az én Pótmamám, mert érzem, hogy ő is szeret engem.” (287)

A tanárjelölt közvetlenül megismerkedett a hivatása középpontjában álló gyermekek problémáival. A fiatal pedagógus ezáltal közelebb került a gyermekhez. Makarenko is fontosnak tartotta, hogy a nevelőtestületekben különböző életkorú pedagógusok legyenek. A fiatal tanárjelöltek ebből a szempontból mintegy áthidaló kapcsot képeztek a tényleges nevelőtestület és a tanuló-csoport között. A gyermek kettős érzellemmel és ítélettel közeledett a jelölthöz; segítő felnőttet, pedagógust, barátot látott benne. A legtöbb esetben minden különösebb irányítás nélkül meghívták a tanulók a hallgatókat otthonukba is. A szülők szívesen látták a jelölteket, a gyermek pedig közvetlen kapcsolatba került velük, így a tanárjelöltek betekintheztek az otthoni családi milióbe, annak neveléslelektani hatótényezőit nyomon kísérhették. A gyermek fejlődésében mutatkozó pozitív és negatív tüneteket is jobban megismerhették, tanulmányozhatták, hiszen a szülők szívesen beszéltek gyermekükről.

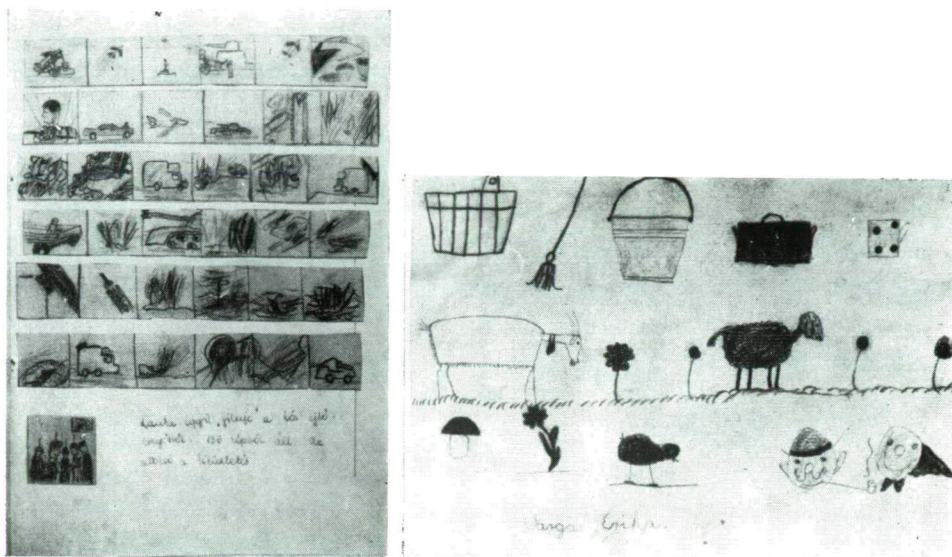
A tanárjelöltek találkoztak a család többi tagjaival, megfigyelhették a testvérek közötti viszonyt is. Ezekről a látogatásokról így számoltak be jelöltjeink: „Ahhoz, hogy viszonylag jól megismerjem az iskolai hospitálásokon kívül, meg kellett látogatnom szüleit, megismernem otthonát, környezetét is. Édesanyja mindig készségesen nyújtott felvilágosítást.” (82) „Rájöttem arra, hogy ezt a feladatot úgy nem lehet megoldani, hogy egyszerűen csak beszélgetünk és írunk róla. A gyermeki lélek titkait csak úgy tudjuk felfedni, ha a gyermekkel közvetlen kapcsolatba lépünk, ott vagyunk közöttük, játszunk velük és kedvesen elbeszélgetünk, megpróbálunk ismét kisgyermekékké válni. Ezért nagyon örültem, amikor hospitálni mehettem abba az osztályba, ahonnan „kisfiamat” vagy pontosabban kis barátomat kiválasztottam. Nagyon

3.—4. ábra. Rajzos és fényképes gyermek-ábrázolás a dolgozatokban

örültem, amikor iskolán kívül, családi körben, játék közben is megismerhettem.” (110)

c) A szülőkkel való szoros kapcsolat nem egy esetben a gyakorlóiskolai pedagógusoknak is segítséget nyújtott, az osztályfőnökök viszont tájékoztatták a jelölteket azokról a tapasztalatokról, amelyeket a megfigyelt gyermekkel és osztállyal kapcsolatosan szereztek. Az osztályfőnökkel való közvetlen kapcsolat is hozzájárult ahhoz, hogy a hallgatók hivatástudata fejlődjék.

5.—6. ábra. Cselekmény filmszerű ábrázolása a gyermekek munkáiban. Fejlődéslélektani szempontból érdekes ábrázolási formák a gyűjteményekben

A bevezetőben említettük, hogy sok hallgató pályaválasztása véletlenszerű volt és nem vezette a pálya szeretetének motívuma. Még ezektől a hallgatóktól is kaptunk több esetben olyan nyilatkozatot, hogy a gyermekhez fűződő vonzalma elősegítette pozitív hivatástudatának kialakulását. Ezek a megfigyelések, gyermeklélektani, neveléslélektani tapasztalatgyűjtés tehát közvetlenül segítette a hallgató hivatástudatának fejlődését, ugyanakkor ráirányította a figyelmet a pszichológiai ismeretek jelentőségére, fontosságára, közvetlen hasznára.

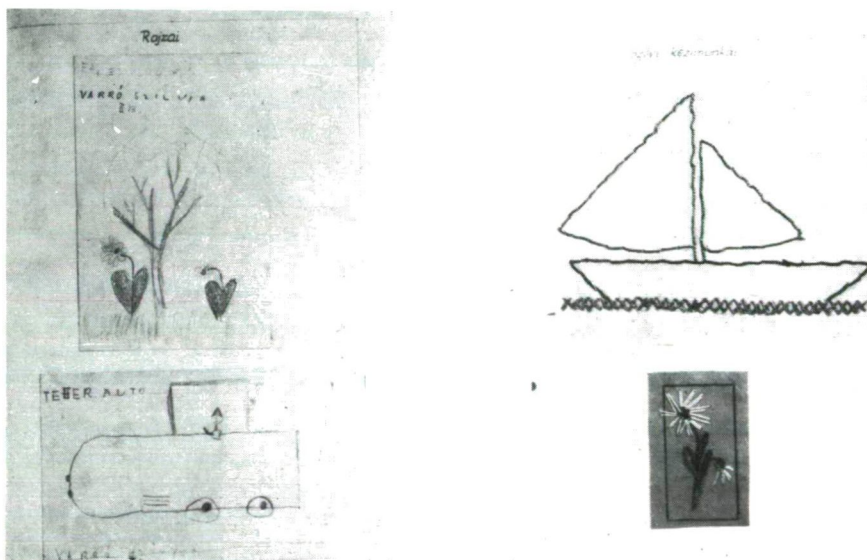
A hallgatók érezték a dolgozatok fontosságát, jelentőségét és szinte kivétel nélkül hangot is adtak ennek: „Ez a lélektani megfigyelés ahhoz segít bennünket, hogy gyakorlatban is lássuk és ismerjük meg, amit elméletben megtanultunk. Szükséges, hogy itt is egybefonódjék az elmélet és a gyakorlat.” (97) Ezek a dolgozatok az ismeretek gyakorlati alkalmazásának igényével léptek fel: „A dolgozat célja, hogy az elméletben elsajátított anyagot gyakorlatban is alkalmazni tudjuk. Ez pedig a pedagógusok sikeres munkájához nélkülözhetetlen. A pedagógusnak ismerni kell a gyermek lelkivilágát, lelki folyamatait, tulajdonságait. Ezek ismerete nélkül a pedagógusok sikeres munkája elképzelhetetlen.” (104) A másik hallgató így ír: „Nincs nagy értéke az olyan tudás-

nak, amelyet gyakorlatban nem tudunk hasznosítani. Ez érvényes a lélektanra is. Az előadások keretében elmélettel foglalkoztunk. Ahhoz, hogy az ott tanultakat használni tudjuk a későbbiek folyamán, szükségünk van arra, hogy az anyaggal kapcsolatban gyakorlati példákat lássunk. Ilyen konkrét példákra és annak megoldására ad alkalmat bőségesen egy tanuló megfigyelése.” (45) „Mint minden területen a pszichológia területén is csak akkor értékes az elméleti tudás, ha azt a gyakorlatban is alkalmazni tudjuk. Úgy érzem, hogy ennek az alkalmazási készségnek kialakítását célozza mostani feladatom.” (30)

A korábbi esztendőkből végzett hallgatóktól nem egyszer azt a véleményt hallottuk, hogy a kinti tanítás még jobban rávilágított arra, hogy pszichológiai ismeretek nélkül a pedagógus munkája légüres térben mozog. Ha ők azelőtt látták volna ilyen mértékben a pszichológia fontosságát — mondták —, akkor még alaposabban, elmélyültebben foglalkoztak volna ezzel a tárggyal. Már az első évben alkalmazott ezirányú feladat a pedagógus hivatáshoz szükséges pszichológiai ismereteket kedveltebbé, lényegének felismerésével fontosabbá avatta a tanárjelöltek szemében.

A jelöltek hospitálásaik során osztályozták és indokolták gyermekeik feleletét, az osztály tanítóival való megbeszéléseken igyekeztek eszmecserét folytatni a tanulók megítélésének, értékelésének neveléslélektani kérdéseiről. Az osztályozás különösen alkalmasnak bizonyult arra, hogy a jelöltek a gyermeket fejlődésükben, környezetükkel való dialektikus egységben vizsgálják és számbavegyék a nevelői ráhatások lélektani indítékait.

Értékes eszmecserét folytattak akkor is, mikor az előzetesen elkészített jellemzést az osztályfőnökkel megbeszélték. Sok osztályfőnök arról számolt be, hogy maga is jól használható szempontokat kapott a hallgatók megfigyeléseiből. Természetes, hogy elsősorban a növendékek profitáltak a gyermeke-

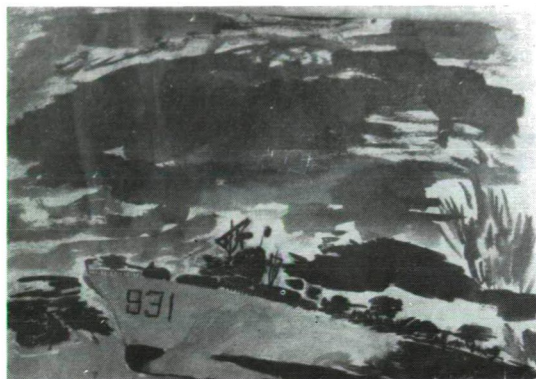
7.—8. ábra. Hallgatók által gyűjtött rajzok a gyermekmegfigyelési naplókban

ket jól ismerő osztályfőnök véleményéből. A gyermekkel és a pedagógussal, szülővel, osztállyal való élő kapcsolat a legtermékenyebb talaj arra, hogy a hallgatók haszonnal alkalmazzák elméleti ismereteiket, lássák annak értelmét, az elméleti foglalkozás hasznát, saját nevelői hivatásuk szépségét. „Legjobban annak örültem, amikor megtudtam, hogy már az első évben is fogunk jární hospitálni. Örültem, hogy végre lesz olyan óra, ahol nem mint diák, hanem mint pedagógus-jelölt leszek jelen. Szinte felemelő érzés volt az első hospitálás. Ettől kezdve még jobban kezdtem érezni azt, hogy valóban nem rosszul választottam, és tényleg kezd kialakulni bennem a hivatásérzet.” (159) „Nagy segítséget nyújt ahhoz, hogy jó pedagógusokká formálódjunk, — az, hogy a Gyakorló Iskola tanulói közül választhatunk kis-diákokat, kikkel foglalkozhatunk. Ennek segítségével mind az az elmélet, amivel az elmúlt és a jelen félévben foglalkoztunk, a gyakorlat terén is világossá válik. Gyerekekkel a találkozásom még a múlt félévben egy lélektan szemináriumon történt. Akkor voltam először mint tanárjelölt a tanulók között. Egészen más szemmel figyeltem az óra folyását, mint amikor még én is az iskolapadban ültem.” (290) „A megfigyelések, hospitálások során sok élményben volt részünk. Most talán még jobban megszerettük pályánkat és még közelebb kerültünk a gyermekekhez... Azt hiszem ehhez hozzájárultak az egyéni és a kötelező hospitálások is. (112)

Azt mondhatnánk, hogy ez a kapcsolat a pedagógus pályaválasztás azon érzelmi velejáróját erősítette, amely a *hivatástudat* mélyítésével együtt a *hivatás szeretetét* is növelte, ápolta tanárjelöltjeinkben. Erre vallanak azok a megjegyzések is, amelyek különböző formában, de egyenlő értelemben utalnak arra, hogy a megkezdett munkát a lélektani szigorlatok befejeztével a következő esztendőben is folytatni kívánják. A kiválasztott gyermekkel való kapcsolatot nem szakítják meg, fejlődését a következő osztályokban is nyomon kísérik az államvizsgáig, és a kialakult előnyös kapcsolat révén megfigyeléseiket kiszélesítik. „Mivel a lélektant szeretem, és örömmel kezdtem meg a dolgozatra való előkészülést, a »gyermekem« megfigyeléséhez így aránylag könnyen meg tudtam csinálni. Másrészből azért nem okozott különösebb nehézséget, mert kicsi korom óta az volt a kívánságom, hogy pedagógus legyek. Hivatásomnak érzem ezt a pályát — szeretem.” (195) „Szép feladat, amihez most hozzákezek. A negyedik osztályos kislány pszichológiai megfigyelése számomra előkészület a pedagógiai pályára. Ez a munka nem jelent komoly problémát, amióta megismertem, és nagyon megszerettem, az »én kisfiamat« Árpádot.” (106).

Azért adtunk lehetőséget a hallgatóknak a dolgozatok továbbfejlesztésére, hogy ezzel pályázhassanak vagy a negyedik év végén összegyűjtött tapasztalataikat államvizsgadolgozatnak beadhassák. Egy-egy tanuló lélektani jellemzését megfelelő módon kiegészíthették további pedagógiai ismereteikkel. Ennek révén a lélektannak sajnálatos módon egy évre való korlátozása ellenére kapcsolatunk — legalábbis a jelöltek egyrészével — megmaradt, sőt fejlődött. Tapasztalatunk szerint a további megfigyelések, gyermeklélektani vizsgálatok mélyítették tanárjelöltjeink hivatástudatát és pályaszeretetét. „Pedagógussá válásom fontos lépésének tartom ezt a lélektani dolgozatot. A mi munkatárgyunk a gyermek lesz, aki tehát nyersanyaga — felnőve pedig eredménye munkánknak. Tudni kell vele bánni, mert lelki működése érzékenyebb a legprecízebb műszereknél.” (220).

Módszertani szempontból ezeket a dolgozatokat az elméleti ismeretek mintegy gyakorlati próbakövének is tekintettük. A dolgozatokban pozitívumok és negatívumok is fellelhetők voltak, az egyéni eltérések arra vallottak, milyen mértékben képesek a növendékek az elméleti ismereteket a gyakorlatban alkalmazni. Tehát a szigorlat esetlegességét és egyszerű, nem ritkán diszpozíció által megszabott értékét reálisabb alapokra fektettük. A szigorlat al-

9. ábra. Egy 10 éves gyermek figyelemre méltó alkotása (a gyűjtemény anyagából)

kalmával esetenként kitértünk egy-egy tétel kapcsán a hallgató megfigyeléséből vont következtetésekre, saját előzetes följegyzéseink pedig módosították az egyszerű szigorlat eredményét. A mi esetünkben ez jelentős. A tipikus hibák és pozitívumok saját tanításunk, előadásaink és szemináriumaink értékeléséhez adtak támpontot. A hallgatók dolgozatait mintegy proiciálhattuk saját munkánkra és ebből a szempontból is használható módszertani következtetéseket vonhattunk le.

A hallgatók egyre többet igyekeztek együtt lenni növendékeikkel, szórakozásban, munkában egyaránt. A rajzszakosok lerajzolták a gyerekeket, a fényképész-szakkör tagjai segítséget nyújtottak ahhoz, hogy a jelöltek minél több fényképpel tudják illusztrálni a dolgozatokat, a műszaki ismeretek hallgatói bekötötték munkájukat. Melléktermék gyanánt sok gyermeklélektani, neveléslelektani megfigyelést gyűjtöttek össze, melyeknek jelen dolgozatban való feltárására hely nincs. Ezáltal megvetették alapját annak a gyermekrajzokból, gyermekmunkákból, képekből, fényképekből, fogalmazásokból álló gyermekmúzeumnak, amellyel lélektani oktatásunkat életszerűbbé tudjuk tenni. Dolgozatunk melléklete gyanánt egy-két fényképpel igyekeztünk bepillantást adni a tanárjelöltek ezirányú munkájába.

РОЛЬ НАБЛЮДЕНИЙ СТУДЕНТОВ ЗА УЧАЩИМИСЯ В ОБУЧЕНИИ ПСИХОЛОГИИ

Д. ГЕРЕБ—М. ТИМАР

Эта работа является продолжением исследований, в которых авторы статьи разбирают мотивы склонности студентов к педагогическому призванию.

В течение одного учебного года каждый студент должен был наблюдать за одним учеником в школе и вне школы.

Студентам надо было анализировать развитие ученика с точки зрения психологии. Авторы считают, что эти наблюдения усиливают склонность к педагогическому призванию и приводят к осознанию важности психологии.

Одновременно данный материал служит основой сборнику по психологии детей.

DIE ROLLE DER KINDERBEOBACHTUNGSAUFGABEN IM PSYCHOLOGIEUNTERRICHT

Von
G. GERÉB—M. TIMÁR

Die Arbeit stellt die Fortsetzung von Untersuchungen dar, in denen die Verfasser die Motive des Berufsbewusstseins der Lehramtskandidaten analysierten. Die Kandidaten hatten je einen Schüler ein Jahr lang in der Schule, ausserhalb der Schulklasse und Schule, in der Kindergemeinschaft zu beobachten, und die Entwicklung des Kindes während dieses Jahres nach psychologischen Gesichtspunkten zu analysieren. Es ergab sich, dass diese Arbeit die Liebe der Kandidaten zu ihrem Beruf und ihre Neigung zur Psychologie fördert und zum Bewusstwerden der Bedeutung des Lehrgegenstandes führt. Das erhaltene Material gibt zugleich eine wertvolle Grundlage für die kinderpsychologische Sammlung.